

הערות לפרק 18

פעילות ציונית בארץ ישראל בשנים 1881 - 1914:

הנחת היסודות לחינוך ציוני ולתרבות ציונית

1. יעדים

בתום לימוד פרק זה מצופה מהתלמידים:

- ☞ להבין מדוע ייחסה התנועה הציונית חשיבות למפעל החייאת השפה העברית.
- ☞ להבין את הקשיים שעמדו בפני מחיי השפה העברית.
- ☞ להכיר את עיקרי מפעלו של אליעזר בן יהודה ותרומתו להחייאת העברית.
- ☞ להכיר את עיקרי האירועים שהתרחשו במלחמת השפות, להבין את טענות הצדדים בויכוח, ולהבין כיצד תרם אירוע זה מבחינה סמלית ומעשית למפעל החייאת השפה העברית.
- ☞ להבין את המצב בארץ בתחום החינוך עד לעליות הראשונות.
- ☞ להבין שהעליות הראשונות יצרו את החינוך העברי המודרני בארץ.
- ☞ להבין את ייחודיותם של מוסדות החינוך הציוניים על פני מוסדות החינוך המודרניים, אשר לא היו שותפים לחזון הציוני.
- ☞ להבין מה הייתה מטרתם של אנשי החינוך הציוניים, ובאילו דרכים פעלו כדי לקדם את מטרותיהם.
- ☞ להבין את הקשר שבין הנחת היסודות לחינוך מודרני וציוני לבין מימוש החזון הציוני.

2. קטעי מקור נוספים לשימושכם

קטע מספר 6 – אליעזר בן יהודה על מצבה של הלשון העברית בטרם החל מפעל החייאת הלשון¹:

"...ואלה שלשים אלף [היהודים שחיו בארץ בראשית שנות ה-80 של המאה ה-19] לא היו צבור מאוחד על ידי הלשון. זה היה 'דור הפלגה' ממש, צבורים מדברים לשונות מתחלפות, צבור צבור בלשון הארץ שבא ממנה... [הספרדים] כמעט כולם סחו [(דיברו)] עם בעל 'החבצלת' [ישראל דב פקומקין – עורך עיתון 'החבצלת'] בעברית, והלשון הייתה שגורה בפיהם, טבעית, רבת מלים, רבת מטבעות של דבור קבועות, וההברה [(ההגייה)] כל כך מקורית, כל כך מזרחית מתוקה!..."

* מדוע מכנה בן יהודה את היהודים בארץ ישראל "דור הפלגה"?

* איזו ביקורת מפנה בן יהודה כלפי היהודים בארץ ישראל?

* איזו הגייה מעדיף בן יהודה?

** מהם השינויים ששאף בן יהודה לחולל? כיצד שינויים אלה באים לידי ביטוי בדברים אלה?

קטע מספר 7 - מזיכרונות אליעזר בן יהודה²:

"...נכנסתי בדברים עם הרי"מ [(הרב יחיאל מיכל)] פינס³ על אודות תחיית הלשון בדבור-פה, והוא הסכים לי מיד, ולא עברה שעה קצרה עד שכרתנו שנינו ברית בתקיעת [(בלחיצת)] יד וברגש חגיגי מאד לדבר רק עברית לא בלבד אנו שנינו בינינו לבין עצמנו, אלא עם כל אדם מישראל ששומע עברית, לעשות את הלשון העברית לשון הדבור של בני ביתנו, ולאמץ את כל כחנו להרחיב את גבולות הדבור בעברית בין כל פנות העם בארץ

¹ בתוך: אברהם יערי, שם, (ההסתדרות הציונית; ירושלים; תש"ז), עמ' 351 - 353.

² מעובד מתוך: אברהם יערי, שם, (ההסתדרות הציונית; ירושלים; תש"ז), עמ' 355 - 356.

³ פינס היה ממנהיגי הציונות הדתית בארץ ישראל.

ישראל, ולא להירתע לאחור מפני כל מעצור... בשעת השיחה שלנו על אודות תחיית הלשון ובשעת כריתת הברית בינינו עמדו אנשים ממקורבי האדון פינס, ולמחרת בבוקר פשטה השמועה על אודות המעשה הזה בקרב הצבור הירושלמי, ונהיה למאורע היום, והאדון פינס היה אז האדם היותר חשוב והיותר נכבד בתוך זה הצבור, ולכן קבל המעשה הזה בעיני כל הצבור צורת מאור רציני מאד. איש לא יכול לאמור על מעשה שעשה האדון פינס, שהוא מעשה ילדים. הכול חשו, כי איזה דבר מתהווה, כי בזה ליל הושענא רבה נפתח דף חדש בספר דברי הימים של ישראל על אדמת האבות..."

*** איזו ברית כרת בן יהודה עם הרב פינס?**

*** מה הייתה תגובת הקהל שהיה עד לכריתת הברית?**

**** כיצד תרמו האירועים המתוארים בקטע למפעל החייאת הלשון העברית בארץ ישראל?**

קטע מספר 8 - אליעזר בן יהודה על מפעל החייאת השפה העברית (1914):⁴

"...זה יהיה בדברי הימים של תחיית ישראל על אדמת אבותיו שם כבודה ותפארתה של השנה הנוכחית [תרע"ד (1913 - 1914)]... בשנה זו העם הקטן העברי... הגיע לבגרות, נעשה בשנה זו בר מצווה... הן! על האדמה העברית נוצר שוב עם עברי! עם קטן עודנו, אך כבר עם... אלפי ילדים וילדות משחקים בחוצות ירושלים ובערי יהודה ובכפריה היהודיים בעברית. בחורים ובתולות מלחשים זה לזה בעברית. חלל האוויר כבר מלא צלצול הלשון העברית, ואתה עומד ומשתאה ושואל לנפשך: האמנם היה זמן, רק לפני כשלושים שנה, שהיה רק ילד אחד וילדה אחת, שדיברו עברית?..."

*** מדוע סבור בן יהודה שהעם העברי הגיע לבגרות?**

*** איזה שינוי התחולל בישוב היהודי, ומתואר על ידי בן יהודה?**

*** מדוע משתאה בן יהודה?**

**** מדוע סבור בן יהודה שהעם העברי נוצר מחדש? מהו המהפך שאותו הוא מתאר ומה חשיבותו של מהפך זה בעיניו?**

קטע מספר 9 - תפקידי ועד הלשון העברית (1901):⁵

"1... תפקידו של ועד הלשון הוא:

- (א) להכשיר את הלשון העברית לשימוש בתור לשון מדברת בכל עניני החיים, בבית, בבית הספר, בחיים הציבוריים, במסחר ובקניין, בחרושת ובאמנות, בחכמות ובמדעים.
 - (ב) לשמור על תכונתה המזרחית של הלשון וצורתה המיוחדת העיקרי במבטא האותיות, בבניין המלים ובסגנון. להוסיף לה גמישות הנצרכת, כדי שתוכל לבטא את המחשבה האנושית בזמננו בכל מלואה.
2. עבודת הוועד: למען הגיע לתכלית הכפולה הנזכרת עוסק הוועד בדברים האלה:
- (א) מפרסם בקהלה המלים הנמצאות בספרות העברית למיום היותה ועד היום ושאינן ידועות לרב הקהל.
 - (ב) ממלא את החסר על ידי יצירת מלים חדשות.
 - (ג) משתדל להטביע בלשון את ההברה המזרחית (שהיא נותנת את הגון המזרחי), המבליטה יותר את ההבדל בין קולות כל האותיות של האלף בית.
 - (ד) הוועד נותן צורה קבועה להכתיב; קובע מונחים לשימוש הלשון, מביא סדר בשימוש סימני ההפסק ומעיר על השגיאות והטעויות הנכנסות בדיבור ובסגנון..."

⁴ מאת אליעזר בן יהודה (עורך), האור, 10.7.1914.

⁵ תפקידי הוועד גובשו בשנת 1901 על ידי אליעזר בן יהודה ודוד ילין ואושרו על ידי מליאת הוועד. מעובד מתוך: שלמה כרמי, עם אחד ושפה אחת, (משרד הביטחון; 1997), עמ' 62.

* מהן המטרות אשר לשמן הוקם ועד הלשון העברית?

* מהן דרכי הפעולה ששימשו את ועד הלשון העברית?

** כיצד תרמה פעולת ועד הלשון העברית למפעל החייאת הלשון העברית?

קטע מספר 10 - ח.א זוטא על מערכת החינוך העברית בארץ ישראל⁶:

"...יכולים המורים אשר בארץ להרים ראש בגאון ולדבר בפני כל: אנחנו החיינו את השפה העברית – 'הדיבור העברי' הוא תולדת יגיענו ועמלנו הרב..."

* מדוע, לדעת זוטא, יכולים היו המורים הציונים "להרים ראש בגאון"?

** בהתבסס על הדברים שנלמדו בפרק זה, כיצד תרמה מערכת החינוך העברית לקידום המפעל הציוני?

3. לקריאה נוספת

1. האנציקלופדיה העברית, "בן-יהודה, אליעזר", כרך ט', עמ' 126 - 132; "ילין", כרך י"ט, עמ' 881 - 882.
2. עת-מול: העדות המזרחיות בבניין ירושלים, (יד יצחק בן צבי; כסלו תש"ע, נובמבר 2009), גיליון 208, עמ' 30 - 31.
3. מרדכי אליאב, ארץ ישראל ויישובה במאה הי"ט 1777 - 1917, שם, עמ' 392 - 412.
4. נתן אפרתי, מלשון יחידים ללשון אומה: הדיבור העברי בארץ ישראל בשנים תרמ"ב-תרפ"ב, (האקדמיה ללשון עברית; ירושלים; תשס"ד 2004).
5. ישראל ברטל (עורך), העלייה השנייה, שם, 343 - 418.
6. יוסף גולדשטיין, בין ציון לצינות, יחידות 8 - 9, שם, עמ' 66 - 67.
7. יובל דרור (עורך), דור לדור: קבצים לחקר ולתעוד תולדות החנוך היהודי בישראל ובתפוצות, (אוניברסיטת תל אביב; תל אביב; תשס"ו, 2006), כרך כ"ז, עמ' 47 - 200.
8. שלמה הרמתי, המורים החלוצים, (משרד הביטחון וגלי צה"ל – האוניברסיטה המשודרת; ירושלים; תש"ס 2000).
9. שלמה כרמי, עם אחד ושפה אחת, (משרד הביטחון; 1997).
10. משה ליסק (עורך ראשי), תולדות הישוב היהודי בארץ ישראל מאז העלייה הראשונה – בנייתה של תרבות עברית – חלק ראשון, (מוסד ביאליק; ירושלים; תשנ"ט), עמ' 31 - 39; 495 - 533.
11. יוסף לנג, "דבר עברית! חיי אליעזר בן יהודה, (יד יצחק בן צבי; ירושלים; תשס"ח 2008).
12. מרדכי נאור, העלייה השנייה, 1903 - 1914: מקורות, סיכומים, פרשיות נבחרות וחומר עזר, שם, עמ' 164 - 176, 198 - 212.
13. ישעיהו פרידמן, גרמניה, תורכיה והצינות 1897 - 1918, שם, עמ' 175 - 190.
14. זאב צחור (עורך), העלייה השנייה: אישים, שם, עמ' 74 - 77.
15. שפרה קולת, הרעיון הציוני והקמת מדינת ישראל א', שם, עמ' 140 - 142.

⁶ ח.א זוטא היה מראשוני המחנכים בארץ ישראל. עסק בחינוך ציוני כבר בגולה ועלה לארץ כדי לחזק את מערכת החינוך העברית בה. מופיע בתוך: שלמה הרמתי, המורים החלוצים, (משרד הביטחון וגלי צה"ל – האוניברסיטה המשודרת; ירושלים; תש"ס 2000), עמ' 108.